

ԼԵՒՈՆ Ե. ԼՈՒՍԻՆԵԱՆԻ «ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ» ՏԻՏՂՈՍԻ ՀԱՐՑԻՆ ՇՈՒՐՋ

«Ամենայն Հայոց» տիտղոսը իր մէջ խտացուցած է համազգային ճանաչողութեան մը կամ հեղինակութեան մը հանգամանքը, որ յարատեւած է դարերու ընթացքին: Կը բաւէ վերյիշել «Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս» կոչումը, ցայտուն դարձնելու համար այդ անուանումին բարոյական մեծ ոյժը:

Մեզ կը հետաքրքրէ «Ամենայն Հայոց» տիտղոսի գործածութիւնը Հայոց թագաւորներու կողմէ, յատկապէս՝ Կիլիկիոյ թագաւորութեան շրջանին:

Այս տիտղոսը իրենց դրամներուն վրայ գործածած են երեք թագաւորներ.

Լեւոն Ա. Մեծագործ (1198–1219)

Լեւոն Բ. (1270–1289)

Լեւոն Ե. (1374–1375)

Հարցին վրայ ուշադրութիւն դարձուցած է դրամագէտ Պերճ Սապպաղեան, մանրակրկիտ ուսումնասիրութիւն մը կատարելով¹:

Սակայն, Սապպաղեան կ'անդրադառնայ Լեւոն Մեծագործի պարագային միայն – փաստալից հիմնաւորումի մը ընդմէջէն –, անցողակի յիշատակելով միւս երկու թագաւորները:

Ինչո՞ւ Լեւոն Բ. գործածած է այս տիտղոսը: Պարզ է. այդ շրջանին Կիլիկիա ծաղկումի ժամանակաշրջան մը կ'անցընէր, երկիրը ամբողջովին կը պատկանէր Հայերուն եւ որեւէ թշնամի առանձնապէս չէր վտանգեր անոր գոյութիւնը:

Գալով Լեւոն Ե.-ին, հոս միայն կարելի է ենթադրութիւններ ընել.

1. ՊԵՐՃ ՍԱՊՊԱՂԵԱՆ, Դրամագիտական հարցեր, Հալէպ, 1986, 29–45:

«Այս վերջի ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ տիտղոսը, անհասկնալի է թագաւորի մը համար, որ կը տիրէր միայն քաղաքի մը եւ անոր չըջաւայքին, եւ այն ալ շատ կարճ ժամանակաշրջանի մը համար»²:

«Այս վերջին պարագան կրնայ բացատրուիլ անով, որ Լեւոն Ե. ուզած է հաւանաբար աղօտօրէն արձագանգել առաջին երկու Լեւոններու կողմէ գործածուած տիտղոսին»³:

Անձնապէս չենք կարծեր որ պատմական արձագանգի հարցը պատճառ եղած ըլլայ այդպիսի մակագրութեամբ դրամներու հատանումին: Լեւոն Ե.-էն շատ աւելի ուժեղ դիրք ունեցող իր նախորդներէն ոչ մէկը օգտագործած էր այդ տիտղոսը: Մեր կարծիքով, պատճառը այլ է:

Համառօտակի կանգ առնենք Լեւոն Ե.-ի թագաւորական շրջանի անցքերուն վրայ:

Կիլիկիոյ հայկական պետութիւնը կ'ապրէր իր հոգեվարքը: Ազգայնական եւ լատինասէր կուսակցութիւններու կռուանձոր դարձած էր զահը, երկիրը գրաւուած էր մահմետական հարեւան պետութիւններու կողմէ (բացառելով Սիս մայրաքաղաքը, ինչպէս եւ Կոռիկոս նաւահանգիստը՝ ձենովացիներու ձեռքը), իսկ արտաքին օժանդակութեան յոյս չկար, որքան որ իշխանները ականջ կ'ախէին եւրոպական խոստումներուն:

Կոստանդին Դ. թագաւորի սպանութենէն ետք, իշխանները զահը առաջարկեցին Լեւոն Դ.-ի թոռ՝ Լեւոն Լուսինեանին, որ այն ատեն Կիպրոս կը գտնուէր: Զանազան ձեւակերպութիւններէ եւ բանակցութիւններէ ետք, Լեւոն ճամբայ ելաւ դէպի Կիլիկիա, Կոռիկոս ժամանելով 2 Ապրիլ 1374ին: 26 Յուլիսին կը մտնէր Սիս:

Ան ստիպուեցաւ յետաձգել թագադրութեան արարողութիւնը, որովհետեւ իր կիներ՝ Մարգարիտ, յղի էր:

«Լեւոն անգործ չմնաց սակայն:

Նախ՝ Հայաստանի վիճակին վրայ խորհրդակցութիւններ կատարեց կաթողիկոսին եւ իշխաններուն հետ, ծրագիրներ կազմեց, որոշումներ տուաւ եւ պատրաստութիւններ տեսաւ. յետոյ՝ հաշիւ պահանջեց չորս խնամակալներէն: – Օրինաւոր եւ իրաւացի պահանջ: – Խնամակալութեան անդամներն անշուշտ պատասխանատու էին ազգին եւ մանաւանդ Լեւոնի առջեւ, քանի որ ի'ր կողմէ նշանակուած էին անոնք: Եւ ամօթահար մնացին, երբ Լեւոն անոնց երեսը զարկաւ հայկական դանձարանի մասին իրենց ունեցած անհոգութիւնն ու դանձային հարստութեան կողոպտուած ըլլալը: Սակայն

2. ՋԱՐԵՀ ՊՏՈՒԿԵԱՆ, Կիլիկիամ Հայաստամի դրամները, Վիեննա, 1964, 111:

3. ՍԱՊՊԱՂԵԱՆ, Զ2. աշխ., 29:

ասով չգոհացաւ Լեւոն, այլ նկատելով որ խնամակալները տրամադիր չեն ետ դարձնելու գողցուած հարստութիւնը եւ պատասխանատուութիւնը կը ծանրանայ մասնաւորապէս պարոն Վասիլի վրայ, հրամայեց բանտարկել թէ՛ Վասիլը եւ թէ՛ այս վերջինիս ցուցումով՝ սպանուած Կոստանդին Դ.ի կիներ»⁴:

Թագադրութիւնը տեղի ունեցաւ ծննդաբերութենէն ետք՝ 14 Սեպտեմբերին:

Մնացեալը ծանօթ է. Լեւոնի նախ լատինական ծէսով ու ապա միայն հայկական ծէսով օծուիլը երկու հակամարտ հատուածներու կիրքերը բորբոքեց, եւ սա իր հերթին իր բաժինը ունեցաւ Մեմլուքներու վերջնական յարձակումին մէջ, որ աւարտեցաւ 16 Ապրիլ 1375ին՝ Սոյ բերդի գրաւումով եւ Լեւոն Ե.ի գերեզմարումով:

Հակառակ անոր, որ Թագադրութիւնը տեղի ունեցաւ 14 Սեպտեմբերին, պէտք է հաշուի առնել որ ասիկա ձեւական արարք մըն էր միայն. կարելի է Լեւոնը Թագաւոր նկատել այն պահէն երբ մտաւ Սիս (26 Յուլիս) ու սկսաւ զբաղիլ կառավարական աշխատանքներով, փոխարինելով խնամակալ մարմինը, զոր կանչած է հաշուետուութեան:

Պէտք է վերյիշել, որ Լեւոնի Կիլիկիա ժամանման պահուն, որոշ համերաշխութիւն մը գոյացած էր երկու հակառակորդ կուսակցութիւններուն միջեւ, որոնք դադար տուած էին իրենց վէճերուն, սպասելով դէպքերու ընթացքին: Այս վերաբերումը փաստօրէն տեւեց մինչեւ Լեւոն Ե.ի Թագաւորական օծումը, այսինքն՝ շուրջ մէկ ու կէս ամիս:

Լեւոնէն մեզի հասած դրամներու շարքին, երեք հատ ունինք ուր ան գործածած է «Ամենայն Հայոց» տիտղոսը. անոնցմէ մէկը արծաթ է (bilon) եւ միւս երկուքը՝ պղինձ⁵:

Ահաւասիկ կրնանք ենթադրել, որ Լեւոն թողարկած է այս դրամները մեր նկարագրած մէկ ու կէս ամսուան ընթացքին, երբ պետական դանձարանին ելեւտական վիճակը վերակազմելու կարիքը ունէր, միաժամանակ ցոյց տալով քաղաքական երկու հոսանքներէն գերիվեր ըլլալու մտադրութիւնը: Այս քայլը կ'առնչուէր ուրեմն ներքին քաղաքականութեան մը հետ, մղուած՝ կողմերը սիրահանելու մտածումէ մը, եւ ոչ թէ, գէթ սկզբունքով, հարիւր թէ՛ հարիւր յիսուն տարի առաջ ապրած Թագաւորներու արձագանգելու, որուն համար որեւէ պատճառ չունէր:

4. Կ. ԲԱՄՄԱՋԵԱՆ, Լեւոն Ե. Լուսիմեան, Փարիզ, 1908, 44-45:

5. ՊՏՈՒԿԵԱՆ, Աշ. աշխ., 409:

Հատանումը պէտք է տեղի ունեցած ըլլայ նախ քան 14 Սեպտեմբերը, եւ կամ նոյնիսկ Թագադրութեան առիթով (գուցէ արծաթ դրամը), որովհետեւ այդ Թուականէն ետք ներքին պառակտումը վերջստին ծայր առած էր եւ անիրատես պիտի ըլլար «Ամենայն Հայոց» սեպուիլը Թագաւորի մը կողմէ՝ որ ակներեւորէն կողմ առած էր արդէն:

Այս վարկածը կը յանձնենք հետազոտողներու ուշադրութեան, յուսալով, որ ապագային, նոր տուեալներու լոյսին տակ, կարելի կ'ըլլայ լուծել այս հարցը:

ՎԱՐԴԱՆ ՄԱՏԹԻՍՅԱՆ

Résumé

SUR LA QUESTION DU TITRE «AMENAYN HAYOC'» DE LÉON V DE LUSIGNAN

VARTAN MATTIOSSIAN

Sur certaines monnaies du Royaume arménien de Cilicie nous trouvons souvent le titre de «T'agavor amenayn Hayoc'» (Roi de tous les arméniens). Dans les cas des Rois Léon I (1198-1219) et Léon II (1270-1289), les explications sont satisfaisantes, mais il n'est pas de même pour Léon V (1374-1375), le dernier Roi de la Cilicie arménienne. Les chercheurs ont fait des hypothèses très différentes l'une de l'autre, sans trop pouvoir nous convaincre.

Selon l'auteur, les trois monnaies de Léon V avec le titre de «T'agavor amenayn Hayoc'», ont été frappées en la période du 26 Juillet au 16 Septembre 1374, après son entrée à Sis et avant son couronnement officiel, car en cette période, donnée la grossesse de sa femme, il ne pouvait être couronné immédiatement. En cette même période, il avait pu gagner la confiance soit des parties nationalistes que des parties occidentalissantes, et ces monnaies avec l'inscription susdite pouvaient renforcer l'esprit de conciliation. Malheureusement, il est connu que le comportement du roi durant la cérémonie du sacre réactive les hostilités et créa la séparation des deux factions politiques. Il ne pouvait plus être question d'utiliser le titre de «T'agavor amenayn Hayoc'» sur les monnaies postérieures à la date du couronnement de Léon V de Lusignan.